

A Pray-kódexről.

Írta: RADÓ POLIKARP.

Az utóbbi két évtizedben nagyon sokat foglalkoztak a Pray-kódexszel; elsősorban a modern liturgiátörténet módszereivel kutatták azt.¹ A PK-nek körülbelül minden problémája tisztázódott; mégis azt tapasztaljuk, hogy a tudományos közvélemény lassan, vagy alig veszi át ezeket az eredményeket. Az ok egyedül az, hogy nem ér rá a szakkutató történész, vagy irodalomtörténész nagyon hosszú, bonyolult és tulajdonképpen eléggé távoleső tanulmányok halmozán átrágni magát. Ezért több magyar irodalomtörténész és historikus biztatására rövid áttekintést nyújtunk a PK fontosabb problémáiról.

1. Mi a Pray-kódex?

Laikus szóval misekönyvnek mondhatjuk, szaknyelven azonban *sacramentarium*nak kell nevezni, mert nem tartalmazza mindazt, ami a mai misekönyvekben van. A középkor első felében, a XIII. sz.-ig a pap nem mondotta a kar által éneklendő részeket (Introitus, graduále stb.) és nem mondotta el a szent olvasmányokat sem (lectio, evangélium): ezeket a diakonusok olvasták. Így a sacramentariumban *csak a pap által mondandó imákat találjuk* (kánon, prefáció és a 3 miseimádság).

A PK azonban csak „a potiori fit denominatio”-elv alapján sacramentarium: nagyobb része az ugyan, valójában azonban sok minden mást is tartalmaz; *gyűjteményes kódex: collectaneum*. Talán érdemes lesz végigtekinteni, milyen a Halotti beszédet magában rejlő PK szerkezete.

Három ismeretlen szerzetes írta a PK-t; szokás szerint ezeket „kezeknek” nevezzük.²

1. Az „Első kéz” írása az elején 4 levél (folio). A magyar püspöki karnak Kálmán király alatt 1100 körül tartott két zsinati határozata van benne; ezen a zsinaton többek között elrendelték a Micrologus használatát, melyről rögtön szó esik, a szavakkal: „Ordo divinatorum officiorum et ieiuniorum secundum libellum, quem conlaudavimus, ab omnibus teneatur.” E mellett ez a részidőszámító (komputisztikus) táblázatokat tartalmaz, továbbá a „szerencsétlen napok” jegyzékét, ezeket „egyiptomi napoknak” nevezték.³ Egy üresen maradt féloldalra a „Harmadik kéz” a legrégebb magyar vonatkozású *Csziót* írta le, azaz az ünnepek egymásutánját latin versbe foglalta (Cisioianus az év első ünnepéről: Circumcisio domini jan 1.)⁴

¹ Az idevágó tanulmányok elsősorban Zalán Menyhért, Kniewald Károly. Kőhár Flóris tollából kerültek ki: 1. a Pray-kódex (ezenül PK) bibliográfiáját Radó, Index codicum manu scriptorum liturgicorum Regni Hungariae (Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai XIV.). Bpest, 1941, 6–7.

² E. Bartoniek, Codices latini medii aevi, Bpest, 1940, 5.

³ Zalán Menyhért, Magy. Könyvszemle 1926, 262. olvasható a szövegük.

⁴ Szövege magyarázattal együtt Zalán, M. Könyvszemle 1926, 266–9.

2. Nagyjelentőségű kézirat a „*Második kéz*“ munkája (PK fol. V—XXVI): az ú. n. *Micrologus*. Ezt a XI. sz.-ban konstanzi Bernoldus állította össze „*Ordo Romanus*“ címen IV. Henrik idejében; a mise szertartásait és az egyházi év megülésének módját ismerteti a római ritus szerint. A külföldi kutatás ezt az egyik legrégebb *Micrologus*-kéziratot nagyon jelentősnek tartja.⁵

3. A PK többi részét — leszámítva a gyér betoldásokat — tehát a kódex túlnyomó részét, a „*Harmadik kéz*“ írta. Az ő munkája a *Nagy Kalendárium* (fol. 1'—7), Magyarország legrégebb teljes naptára, julianus-rendszerű örök-naptár.⁶ A szentek ünnepei mellett minden hónap elején a lapfőn két verset olvashatunk. Az első vers az állatkörnek a jegyét árulja el, melyben a Nap az illető hóban van; a másik vers a szerencsétlen napokat foglalja versbe; ezek nem azonosak az Első kéz által írt napokkal. Ezenkívül minden hónapban rendkívül érdekes *egészségi szabályokat* is hoz, pl. mikor kell eret vágtatni, milyen hónapban kell fürödni, meleg vagy hideg ételekkel élni, gyümölcsöt enni, haslajtót bevenni stb. Kniewald tanulmánya kimutatta, hogy a PK szent-névsorában legjobban a francia szentek állanak előtérben: a PK szerkesztője *francia mintapéldányokat* használt föl, de mivel magyar bencés apátság részére dolgozott, a magyar szenteket is mind fölvette. Jogos tehát a megállapítás: „Az a hithirdető tevékenység, mely Salzburgból és Passauból akarta a magyarokat megtéríteni, a magyar egyházi szervezet megalapítása után már hatástalan maradt a liturgia alakítására,⁷ bármennyire hihetetlennek tartják bizonyos külföldi körökben.⁸

4. A Kalendárium után újra időszámítási táblázatok és egyéb följegyzések következnek (fol. 7—16). Legjelentősebb közöttük a Pozsonyi krónika.⁹

Másik érdekessége ennek a résznek egy eddig ismeretlen *szimbolikus mise-magyarázat*.¹⁰

5. A PK túlnyomó részét a *Nagy sacramentarium* alkotja (fol. 17—129). Először a *Miserend* következik (fol. 17—32); ez önálló szerkesztés eredménye, mert egy régi miserendet a *Micrologus* alapján dolgozott át; úgy azonban, hogy nem egy vonásban eltér tőle; a mise legfontosabb részénél: az átvájtóztatásnál pedig egyenesen páratlanul áll a XII. sz. végének európai miserendjei között.¹¹ A használt mintapéldány *természetesen itt is francia volt*, mégpedig az arras-i (cambrai-i) egyháznegyének egyik bencés apátságából, talán *Corbie*-ből való. Ezután az egyházi év miséit („*de tempore*“ rész) s a szentek ünnepeinek miséit („*de sanctis*“ rész, „*sanctorale*“) találjuk benne; majd a közös miséket („*commune*“); végül a fogadalmi („*rotiv*“) miséket.

⁵ K. Mohlberg, *Das älteste Sakramentar Ungarns u. eine wiedergefundene Micrologus-Handschrift, Ephemerides Liturgicae* 1927, 68.

⁶ Kimerítő tanulmányt írt róla Kniewald Károly, *A PK sanctoraléja*, M. Könyvszemle 1939, 1—53.

⁷ Kniewald i. m. 33.

⁸ F. Valjevec, *Deutsche Kultureinflüsse in nahen Südsten*, München, 1940.

⁹ Fol. 9—9' és 16—16'. Első kiadója J. Koller, *Hist. episcopatus Quinqueecclesiarum I. Posonii*, 1782, 402—405. Szövege: Szentpétery, *Scriptores rerum hungaricarum I. Bpest*, 1937, 125—127.

¹⁰ Szövege Zalán, M. Könyvszemle 1926, 270—271. és Bálint Sándor, *Népünk ünnepei*, Bpest, 1938, 51—53.

¹¹ Kniewald tanulmánya mutatta ezt ki: *A PK miserendje*, *Theologia* 1939, 1—27. 97—111.

6. Ezután a Harmadik kéz rövid *Ritualét* iktatott közbe (fol. 129'—136'). A PK szerkesztője általában szereti átmenetként az olyan szertartások beszűrésát, amelyek nem a miséhez tartoznak és így voltaképpen nem valók igazi sacramentariumba. Az egyházi év miséi közt elszórva már egy csomó áldást találhatunk;¹² a Miserend és a Nagy sacramentarium közé van toldva a temetőszentelés¹³ és ugyancsak alkalomadtán hozza a legrégebb magyar házassági szertartás szövegét is.¹⁴ Ezért ilyen gyér a rituale. Mindazonáltal megismerhetjük belőle a boldvai bencés monostort, melynek részére a PK készült: a vasárnaponként tartott szenteltvízhintés egymásután végigvezet a monostor összes házain és helyiségein: a sekrestyén, a cintermen, azaz temetőn, a betegek házában, a káptalan termen, a hálólázban, az ebédlőn, a „caminata“-n, azaz a monostor egyetlen fűtött helyiségén, a konyhán, a pincén, a kertben, és a „lardariumon“, éléskamrán.¹⁵ A szolgáló (hebdomadarius) testvérek beiktatásának ritusa után a templom alapkövetételének szertartását hozza: még mindig a missziós terjeszkedés korára utal ez vissza, különben a gyér rituális anyagba nem vették volna fel éppen ezt a szertartást.¹⁶

Utána következik a Rituale legfontosabb része: a *temetés szertartása*; egyben a legrégebb hazai szövege e szertartásnak.¹⁷ A Harmadik kéz a PK szerkesztője és zömének írója e szertartás függelékül írta oda a *Halotti beszédet*. A beszéd helye azonban a PK szertartása szerint nem a legvégén van, hanem a szertartás közben; miután elhantolták a holttestet: olvasható a rubrika figyelmeztetése: „Hic fiat sermo ad populum“.¹⁸ Utána egy még ma is meglevő, népszokássá vált és a mai Ritualék által nem említett *szokás első nyomát olvashatjuk*: a pap három marék földet szór a sírba.¹⁹ Ez egyébként a szerzetes temetésére vonatkozik, a Halotti beszéd is szerzetes sírjánál mondott beszéd, mert a szerzetesek temetéséről szól az egész szertartás: „Et ita cantando, pulsantibus omnibus signis, cadauer portetur ante altare sancte M. et omnis conuentus uersa facie stet ad orientem, finito responsorio dominus abbas dicat hunc uersum...“²⁰ A szerzetes-temetés után következik a laikusok temetése; ez már jóval rövidebb az előbbinél.²¹ Pótlólag még két imádság után, függelék gyanánt hozza a Halotti beszédet és annak latin forrását,²² mintha csak az egész temetési ritus után jutott volna eszébe, hogy megpróbálkozik a szokásos magyar szöveg följegyzésével. A PK-ben ugyanis többször nyomát láthatjuk a néphez intézett beszédnek, még olyan alkalmakkor is, mikor az manap már

¹² L. ezekről Zalán kitűnő tanulmányát: A PK benedictiói, M. Könyvszemle 1927, 44—66. és Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 1927, 291—292.

¹³ Fol. 34—34' „Consecratio cimiterii“.

¹⁴ Fol. 117—117' „Benedictio super sponsam et sponsam“.

¹⁵ Fol. 130—131'; v. ö. Zalán M. Könyvszemle 1927, 60—62: a szövegekkel együtt.

¹⁶ Fol. 131'—132 a hebdomadariusokról; fol. 132—132' az alapkövetételről szól.

¹⁷ Fol. 133—135.

¹⁸ Fol. 134.

¹⁹ „Deinde sacerdos tribus uicibus: In nomine patris et filii et spiritus sancti proiciat terram...“ fol. 134.

²⁰ Fol. 133'.

²¹ Fol. 135.

²² Fol. 136—136'.

nem szokás: mint a virágvasárnap barkaszentelés közben²³ és húsvétvasárnap hajnalán a zsolozsma után.²⁴ Sajnos, magyar szöveget itt nem írt le.

7. A *Kis sacramentarium* a PK utolsó része (fol. 137–142’); a Harmadik kéz műve ez is; utána más kéz pótlásai vannak csak 2 levélen. Miért volt szükség erre a kiegészítő sacramentariumra? A Harmadik kéz, a PK szerkesztője átnézte, vagy átnézette mással a Nagy sacramentariumot és hiányolt bizonyos miséket. A hiányt a Kis sacramentariumban pótolta azután; még pedig hamarosan a Nagy Sacramentarium befejezése után; ezt onnan következtetjük, mert a Kalendáriumban több olyan szentnek ünnepe van egyedül, vagy első helyen, kiknek *csak* a Kis sacramentariumban van miséje.²⁵ Valószínűbb tehát, hogy a Harmadik kéz a PK-nak ezt az utolsó részét is még Boldván készítette és nem sokkal a Kalendárium után, hiszen ebben már elhatározta ünnepeknek azokat a Nagy Sacramentariumban, úgy látszik feledékenységből, kinaradt szenteket.

2. A *Pray-kódex* kora.^{25a}

Összes középkorai kézikönyveink a PK-t és vele együtt a Halotti beszédet a XIII. sz. elejéről valónak, 1200 körülnek mondják. A kutatás ezt a datálást helyesbítette; a *PK és vele a Halotti beszéd a XII. sz. utolsó évtizedéből*, pontosabban III. Béla uralkodásának végéről való; 1192–1195. között írták. A bonyolult kérdés bizonyításának gondolatmenetét röviden a következőkben foglaljuk egybe.

Az első négy levél írója: az Első kéz bevezetést adott a Második kéz művéhez: a *Micrologushoz*, tehát vele egykorú. A *Micrologust* viszont az 1200-as századforduló előtt írta le másolója; mert egy későbbi kéz a *Micrologus*-résznek egy üres helyére az antikrisztusról jegyzett föl jövődölést: „Et cum fuerint anni cumpleti mille ducenti et decies post partum uirginis aime tunc antixps.”²⁶ A középkorban a világ végére vonatkozó jóslások a századfordulóra estek; a pótlást tehát 1200 előtt írták bele az *akkor már kész* *Micrologus*ba.

A *Kalendárium* időmeghatározásánál a kiindulópont, hogy megvan benne, akárcsak a Nagy Sacramentariumban, Szent László ünnepe: „Elenatio sei ladizlai regis“: ez az „elevatio“. Szent László szenttéavatása 1192-ben történt. A terminus ante quem a Kalendárium kormeghatározásánál az 1195-ös év, III. Béla utolsó éve. A *Pozsonyi krónikát* ugyanis a Harmadik kéz (a krónika s a Kalendárium közös írója) *egy íven, tehát egy időben írta a Kalendáriummal*. A Krónika datálása pedig 1192–1195, mint ezt a szakkutatás már megállapította.²⁷ A Krónika írója (3. Kéz) ugyanis sem III. Béla halálát,

²³ Fol. 45–48 az evangélium után: „Illo perlecto fiat sermo ad populum de euangelio.“

²⁴ Fol. 55’ a laudes után: „Dein fiat sermo a sacerdote ad populum. Postea detur pax populis.“

²⁵ Kniewald, M. Könyvszemle 1939, 48–49.

^{25a} Alapvető tanulmány Kniewald, A PK tartalma, kora, jelentősége. M. Könyvszemle 1939, 413–455.

²⁶ Fol. XXIV’; M. Könyvszemle 1939, 417.

²⁷ Hóman Bálint, A Sz. László-kori Gesta Ungarorum XII–XIII. sz.-i le származói, Bpest, 1925, 76. — Scriptores rerum Hungaricarum III. E. Madzsar, Annales Posonienses 121–122.

sem a következő trónváltásokat nem írta bele: Imre, III. László, II. András uralkodását. Így tehát a krónikát és vele együtt a kalendáriumot 1192—1195 között írták.

A PK többi része: a Nagy és Kis sacramentarium és a köztük levő Rituale, szintén a Kalendáriumot író „Harmadik kéz” alkotása, annyira szoros kölcsönhatásban van egymással, hogy *egy időben való keletkezésüket okvetlenül fel kell tételezni*. Ezt Kniewald teljesen meggyőzően kimutatta.²⁸ A Kalendárium a két sacramentarium alapján bővült; szentnévsora hatással volt a Kalendáriumra. Tehát a Nagy sacramentarium és mint főtebb láttuk, a Kis sacramentarium is a Kalendáriummal együtt 1192—1195 között íródott. A két sacramentarium közé ágyazott *Rituale, a benne foglalt Halotti beszéddel együtt tehát ugyancsak ebből az időből való*. Ez természetes is; hiszen elvégre ilyen gyakorlati célú kódexet nem írtak évekig, vagy évtizedekig, hanem elkezdték és néhány hónap leforgása alatt befejezték, annál is inkább, mivel ezeket a szóban forgó részeket egy kéz írta.

Nem minden nyelvelmélkünk dicsekedhetik emyire pontos és biztosan alapozott kormeghatározással, mint a Halotti beszéd: 1192—1195, III. Béla uralkodásának utolsó évei.

3. A Pray-kódex útja.^{28a}

1. Kétségtelen, hogy a PK teljes egészében, tehát: a Micrologus s a kódex többi része a *boldvai Keresztelő Szent János bencés apátsága részére készült*. Bár Zalán még a Micrologust a PK-től független műnek tartotta, amelyet csak Pozsonyban kötöttek vele össze, Kniewald alapos részletkutatása bebizonyította, hogy a Micrologus és a PK szorosan összefügg egymással és így bizonyos, hogy egy egészet alkottak kezdetői fogva.²⁹ Boldva bizonyításának menete röviden ez: *Bencés apátságra utalnak* a „Pro congregacione”-imádságok, valamint a könyörgés: „Familiam huius sacri cenobii quesumus domine intercedente beato Benedicto confessore tuo perpetuo gubernamodernamine.”³⁰ Hogy ez *magyar* bencés apátság az napnál világosabb: ott vannak a magyar szentek a PK-ben, mind az a Harmadik kéz leírásával;³¹ ott vannak a magyar történeti följegyzések (Pozsonyi vagy Nagy Krónika; Kis Krónika, azaz a királynévsor és egyéb jegyzetek); ott van a Halotti beszéd; mindehhez hozzáfűzhetjük a PK latin szövegének hungarizmusait, amit külön kellene tanulmányozni.³²

²⁸ M. Könyvszemle 1939, 46—49.

^{28a} Alapvető tanulmány Zalán, A PK írásának helye és további sorsa, M. Könyvszemle 1927, 247—274; v. ö. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 1928, 381—382.

²⁹ M. Könyvszemle 1939, 419—420. és Theologia 1939, 1. 103—107.

³⁰ Fol. 108—109.

³¹ Ezekről l. Kniewald—Kühár, Magyar szentek ünnepei és miséi a Pk-ben, Pannonthalmi Szemle 1939.

³² Pl. fol. 48': „dimittitur usque missam magni sabbati” = *nagyszombat* a szokásos „sabbati sancti” helyett; fol. 52. „Iiac finita dicat lenta uoce” a „submissa” helyett = „lassan”, de „halkan” értelemben véve; fol. 129. kétszer is: „canonicorum” hangzóilleszkedéssel „canonicorum” helyett = *kanonok*.

Ez a magyar bencés apátság *Keresztelő Szent Jánost tisztelte* védőszentje gyanánt. Ez nem lehet kétséges, mert több helyen ezt világosan megírva találjuk „... Intercedente b. Maria semper uirgine et b. iohanne baptista muro custodie tve hoc sanctum ouile circumda...“³³ vagy „... loca nostra cum omni congregacione et familia b. iohannis baptiste in omni sanctitate custodi“; ugyanígy írja: „... pro cuncta congregaciono sancti iohannis baptiste ac familia eius.“³⁴ Ez a két imádság a szerzetesi családot (congregatio et familia) a középkor szellenének megfelelően, Keresztelő Szent János tulajdonának mondja; a helyről, azaz a monostorról egy másik ima állítja ugyanezt: „... qui locum istum in honore sancte marie sanctique iohannis baptiste consecrasti.“³⁵

A *Boldva-tyolyómenti*, különben ismeretlen bencés apátság lehet csak ez, amint két későbbi bejegyzés ezt elárulja az 1203-as évnél: „Monasterium iohannis b(a)ptiste comburitur iuxta bulduam situm“ és: „monasterium s. iohannis b(a)ptiste comburitur.“³⁶

A könyv tehát kb. egy évtizedig volt csak a boldvai monostorban: 1192/5—1203-ig.

2. A PK vándorútjának *következő állomása a somogyvári apátság*; ez nem teljesen bizonyos, csak legvalószínűbb föltevés. Szerintem *egy* kéz írt bele *három pótléket* a PK-be: a végén egy Szent Egyed prosa-t (azaz sequentiát, ezt a misc alatt énekelték). Somogyvárnak ez volt a pátronusa, mert a francia St. Giles (= Szent Egyed) cluny-i bencés apátságból alapították.³⁷ A másik pótlék egy bejegyzés, melyről kiderült, hogy Bernát spalatói érsek művéből való, ki 1204—1210 között Somogyvárnak kommandátora volt.³⁸ A harmadik bejegyzés az „A cunctis“ három könyörgése, III. Ince pápa († 1216) alkotása; ezt még a pápa életében írta be ez a „*Somogyvári I. kéz*“, mert a pápát név nélkül említi a címben: „Has orationes composuit apostolicus et dicit sepius.“³⁹ Tehát kb. 1204—1216 között *Somogyvárott lehetett a PK*. Ebben az időben egy másik szerzetes: a „*Somogyvári II. kéz*“ kis függelékét írt a PK-hez, a *Somogyvári függelékét*: egy „Domine si fuisses hic“ szövegről mondott homiliát — Kniewald szerint ez is spalatói Bernát somogyvári kommandátor gyűjteményéből való⁴⁰ — és miseolvasmányokat. Hogy helyük legyen: a Harmadik kéz művéből, a Kis sacramentariumból töröltek egy oldalt. Amiből világosan következik, hogy a Kis sacramentarium, meg az előtte levő Rituale a Halotti beszéddel 1204—1216 előtt már okvetlenül meg volt írva,⁴¹ tehát Boldván írta azokat a „Harmadik kéz“. Karácsonyi János hipotézise a Halotti beszéd

³³ Fol. 56, húsvétvasárnap körmenef.

³⁴ Fol. 105': Missa communis pro uiuis atque defunctis és fol. 106: másik Missa communis.

³⁵ Fol. 133.

³⁶ Fol. 16' és 10'.

³⁷ Fol. 144': „Sonent ymni deo digni... ad hec festa patris tanti... ob uirum deo carum sancti patris egidij.“

³⁸ Fol. XXVI': „Ergo qui soluendi ius non habent...“ Kniewald, M. Könyvszemle 1939, 417—419.

³⁹ Fol. 144.

⁴⁰ M. Könyvszemle 1939, 437.

⁴¹ Fol. 142. M. Könyvszemle 1939, 440.

somogyvári eredetéről ezek, valamint a fõntebb ismertetett liturgikus érvek alapján valószínûtlennék tekintendõ.⁴²

3. Somogyvárról a könyv tovább vándorolt: *1228-ban Deákiban volt* az ottani bencés templom használatában; ezt bizonyítja egy üres helyen történt bejegyzés: „Anno ab incarnatione dni M-o CC-o XX-o VIII-o XVIII. kal. dec. consecrata est hec ecclesia in honore beate Marie virginis a uenerabili Jacobo Nitriensi episcopo ...“;⁴³ utána elsorolja az ereklyéket. Már Ocskay és Békési C. Emil meghatározták, még pedig kétséget kizáró módon, hogy a „terra Sala supra Wag“ földjén fekvõ Dyaqui = deáki templomáról van szó.^{42a}

4. Deákiból *a közeli Pozsonyba került a PK*; mint bizonyos bejegyzésekbõl látható, már a XIII. században ott volt a könyv.⁴⁴ 1425-ben a pozsonyi káptalan birtokában volt a PK; már akkor rossz sorrendben voltak bekötve ívei, úgylátszik a régi könyv széteshetett és rosszul kötötték be.⁴⁵ 1632-ben a káptalan könyveinek nagy leltározása alkalmából a PK-be is beírták a sok könyvben talált bejegyzést: „Capituli Poseniensis. Litt. M. 1632.“

5. A pozsonyi káptalan 1813-ban a kódexet a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának ajándékozta. A PK jelenleg is tanulmányozható az említett könyvtár birtokában lévõ igen jó fényképfelvételeken. Mivel csak a legújabb idõben: 1939-ben helyezték a PK-nek zürzavaros állapotban levõ íveit a helyes sorrendbe, háromféle lapszámozás szerint is idézik a PK-et. A gyakorlati használhatóság végett legyen szabad az 1939-ben bevezetett legújabb foliáláshoz viszonyítani a régebbi és legrégebbi számozást; e konkordancia segítségével könnyen megérthetõ, a régebbi szerzõk melyik oldalt idézik.⁴⁶

Új számozás:	Régebbi:	Legrégebbi:
fol. I—IV'	azonos	azonos
fol. V—XIII'	fol. XVI—XXIV'	pag. 313—330
fol. XIV—XIV'	fol. XV—XV'	pag. 311—312
fol. XV—XXVI'	fol. XXV—XXXVI'	fol. 1—14'
fol. XXVII—XXVIII'	fol. V—VI'	fol. 15—16'
fol. 1—136'	fol. 1—136'	fol. 17—152'
fol. 137—144'	fol. VII—XIV'	pag. 331—346.

⁴² Hol írták a Halotti Beszédet? Magyar Nyelv 1925, 225.

⁴³ Fol. 10. Szentpétery, Series scriptorum I. 121 s.

^{43a} Figyelõ 1877, 321—327.

⁴⁴ 1241: „Vxor Johannis occiditur et vxor ehucar a eumanis captiuatur“ V. ö. A Pamonthalmi Sz.-Benedek-Rend története I., 463—465; Zalán, M. Könyvszemle 1927, 269—270.

⁴⁵ Ipolyi Arnold, Új M. Múzeum 6 (1856) 3. f. 170.

⁴⁶ A PK mûvészettörténeti jelentőségérõl és ennek bibliográfiáját l. Berkovits Ilona, A magyar miniatúrafestészet kezdetei, Árpádkor, Magyarástudomány 1942.